

PAPER DETAILS

TITLE: KANT DÜSÜNCESİNDE INSAN DISİ TÜRLERE YÖNELİK BİR AHLÂKÎ İHTİMAMIN İMKÂNI

AUTHORS: Oguz DÜZGÜN

PAGES: 71-80

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2429708>

KANT DÜŞÜNCESİNDE İNSAN DIŞI TÜRLERE YÖNELİK AHLÂKÎ BİR İHTİMAMIN İMKÂNI

Oğuz DÜZGÜN¹

ÖZET

İnsan dışındaki türlere yönelik ahlâkî duruşun ne olması gerektiği sorusu çağdaş dönemde tartışılan önemli konulardan birisidir. Zira modern çağla birlikte doğaya yönelik hümanistik tahakküm iddiaları tüm çevresel yıkımlarıyla birlikte gün yüzüne çıkmıştır. Bu yıkımda, Immanuel Kant gibi düşünürlerin tesis edip temsil ettiği modern düşüncenin, insanın diğer türlerle ilişkisini özne-şey ilişkisi olarak tasarlamasının büyük payı bulunmaktadır. Ancak günümüzde Kant'ın düşüncesinin hayvan haklarının geliştirilmesi için zengin fırsatlar içerdiği de savunulmaktadır. Zira Kant, Descartes'in "hayvanların birer makine" olduğuna dair görüşünü kabul etmemektedir. Üstelik onun eserleri, hayvan haklarına ihtimam göstermeye dair örneklerle doludur. Bu bağlama uygun olarak, Kant düşüncesinde hayvan haklarını dikkate alan bir ihtimam ahlâkının imkânının bulunup bulunmadığı sorusu, bu makalede cevaplanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Immanuel Kant, Descartes, ahlâk yasası, insan dışı türler, hayvan hakları, abolisyonizm, refahçılık, mekanizm

THE POSSIBILITY OF A MORAL CARE FOR NON-HUMAN SPECIES IN KANT'S THOUGHT

ABSTRACT

The question of what the moral stance should be towards non-human species is one of the important issues discussed in the contemporary period. Because with the modern age, claims of humanistic domination of nature have come to the fore with all their environmental destruction. In this destruction, modern thought, established and represented by thinkers like Immanuel Kant, has a major role in designing the relationship of human beings with other species as a subject-thing relationship. Today, however, it is also argued that Kant's thought contains rich opportunities for the improvement of animal rights. Because Kant does not accept Descartes' view that "animals are machines". Moreover, his works are full of examples of caring for animal rights. In accordance with this context, the question of whether

¹ Öğretim Görevlisi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, oduzgun@bandirma.edu.tr.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1117130

BANÜSAD, 2022; 5(1), 71-80

there is a possibility of a morality of care that takes animal rights into account in Kant's thought will be tried to be answered in this article.

Keywords: Immanuel Kant, Descartes, moral law, non-human species, animal rights, abolitionism, wellfarism, mechanism

1. GİRİŞ

Kant'ın ahlâk düşüncesinde hayvan haklarına yönelik ahlâkî bir ihtimamın imkânına yönelik bir tartışmaya girişmeden önce, çağdaş dünyada karşımıza çıkan hayvan haklarına yönelik yaklaşımlara en genel hatlarıyla göz atmak yerinde olacaktır. Bu bağlamda, günümüz dünyasında *abolisyonist* ve de *refahçı* olmak üzere iki farklı hayvan hakkı hareketinin bulunduğunu ifade etmek mümkündür. Abolisyonistler, İngilizce'de *kölelik karşıtlığı* ifade eden *abolisyon* (abolition) kelimesinden de anlaşılacağı üzere, gıda olarak kullanımlarından; ürünlerinin kullanımına değin, hayvanların her türlü kullanımına ve araçsallaştırılmasına karşıdır. Zira onlar nihai amaçlarını, *hayvanları insanların tiranlığından tamamen kurtarmak* olarak belirlemişlerdir (Regan, 1992: 40).

Hayvan refahçıları ise, hayvanların insanlar tarafından kullanımına karşı olmamakla birlikte, hayvanların da insanlar gibi acı çektiğini, bu yüzden de mutluluğun insanlar gibi onların da hakkı olduğunu savunurlar. Eti yenilen hayvanların kesim sırasında en az acı çekmelerini sağlayacak uygulamaların taraftarı olan refahçılar, hayvanların et, süt, yumurta gibi ürünlerinin insanlar tarafından tüketilebileceğini de kabul ederler. Yine de onların, hayvanların her türlü kullanımının en aza indirilmesi gibi bir gayeyi benimsedikleri de bilinmektedir. Özetle refahçıların, hayvan haklarının iyileştirilmesi konusunda zamana yayılmış bir reformcu anlayışı benimsedikleri söylenebilecektir (Regan, 1992: 40).

Abolisyonist ve *refahçı* yaklaşımları savunanların kimi zaman Kant düşüncesine de müracaat ederek kendi savlarına destek aradıkları görülmektedir. Bir örnek olması açısından Koorsgaard'ın, *aklı* merkeze alan Kantçı ahlâk yasasını nasıl dönüştürmeye çalıştığına yüzeysel de olsa göz atmakta fayda bulunmaktadır. Koorsgaard, hayvanlara yönelik *abolisyonist* yaklaşımını gerekçelendirmek için Kant'ın ahlâk yasasında geçen *akıllı varlıklar* vurgusunu genişletmeyi dener. Ona göre Kant, *akıllı varlıklar* ifadesini yasanın merkezine alarak yanlış bir temellendirme yapmıştır. Kant'ın yapması gereken, *aklı* merkeze almak yerine *duyuyu* merkeze almak olmalıdır. Regan'ın *yaşamın bilinçli öznelere* (conscious subjects of life) merkeze almayı teklif ettiği yerde Koorsgaard, tüm *duyumsayan* (sentient) varlıkları merkeze alan bir değişimi önerir. Bu durumda artık, ahlâk yasasının yegâne amacı, akıllı varlık olarak

insan değil, tüm hisseden ve duygulanan varlıklar olarak genişlemek durumunda olacaktır (Birch, 2020: 7-8).

2. KANT DÜŞÜNCESİNDE HAYATA İHTİMAM

Kant'ın ahlâk felsefesinde duyarsız kaldığı ve insanın altında *şeyler*² (Kant, 2002: 45) olarak gördüğü hayvanlar ve bitkiler gibi hayat formlarına yönelik bir ahlâk/adalet uygulamasının ilkelerinin, yine Kant'tan hareketle bulunup bulunamayacağı sorusu, *Giriş* bölümünde örnekleri verilen çağdaş tartışmalar bağlamında cevaplanması gereken bir sorudur. Bu bağlamda, ahlâk yasasının yorumlarının, insanın aynı zamanda bir *doğa* (menschliche Natur) oluşuna değin genişletilmesi yoluyla, *kendi kişisinde amaç olarak görüleceği bir yüksek seviyeye ulaştırılması mümkün olabilir mi?* şeklindeki bir soruyu yeniden düşünmek gerekmektedir.

Aslında ahlâk yasasında görülen bu açmaz, sadece hayvanlar ve bitkileri değil, henüz akıllı diyemeyeceğimiz bebekleri ve de akıl yetisi noktasında engelli kabul edilen insanları ve hatta yapay zeka çalışmalarını da ilgilendiren bir açmaz olarak kabul edilebilir. Uzayda hayatın olup olmadığına dair tartışmaları da ilgilendiren bu açmazı aşma arayışı, hangi canlılık düzeyinde olursa olsun, uzayda bulunması muhtemel hayat formları için merkeze alınacak etik zemini inşa etmek açısından da oldukça önemli gözükmektedir. Bu bağlamda makalenin cevaplaması gereken soru, özetle şu şekilde ifade edilebilir: Kant'ın sistemine bağlı kalınarak, bu lâbirentten bir çıkış yolu bulmak mümkün müdür?

2.1. Kant'ın Canlılara Bakışının Eserlerindeki Yansımaları

Rene Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşma* adlı eserinde, hayvanların da insanlar gibi ruhlarının olup olmadığını sorgular ve nihayetinde onların mekanik birer otomattan farksız oldukları sonucuna varır. Buna göre hayvanlar akıl sahibi olmadıklarından dolayı tamamen doğanın nedenselliğine tabidirler. Descartes, hayvanların insanlar gibi konuşma yeteneğine sahip olmamasını bu tezine delil olarak gösterir. Düşünürü göre, az akla sahip olan insanlar bile konuşabiliyorken hayvanların konuşamıyor oluşu, onların zekâdan hiçbir nasip almadığı ve dolayısıyla ruhlarının da olmadığı (sadece bedensel olarak var oldukları) anlamına gelmektedir. Düşünür bu noktada hayvanların hiçbir iletişim yeteneğine sahip olmadığını da iddia eder. Descartes'a göre hayvanların bazı işleri insanlardan daha iyi yapmaları da onların zeki varlıklar olduğunu göstermez. Filozof bu iddiasını şöyle bir örnekle somutlaştırmaya çalışır: *...aynen sadece çarklardan ve yaylardan oluşan bir duvar saatinin*

² ...heissen daher Sachen...

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1117130

BANÜSAD, 2022; 5(1), 71-80

gösterdiğimiz tüm ihtiyata rağmen saatleri bizden daha doğru saydığını ve vakti bizden daha doğru ölçtüğünü gördüğümüz gibi (Descartes, 2021: 59-62).

Kant, Descartes'ın ve sonrasında onun takipçilerinin kabul ettikleri; “*hayvanlar birer makinedir*” şeklinde ifade edilebilecek mekanistik önermeyi kabul etmez. Bu bağlamda Kant, *transandantal özgürlük* ile *karşılaştırmalı özgürlük* (komparative Freiheit) arasındaki farkı ortaya koymaya çalışır. İnsan ve hayvanın doğanın nedenselliğine tabi olmak bakımından karşılaştırmalı özgürlüğe sahip olduğunu savunan düşünür, gerçek özgürlüğün (transandantal özgürlüğün) ise ancak ahlâk yasası yoluyla ortaya konulabileceğini belirtir. Hayvanlar, transandantal özgürlüğün öznesi olamayacakken insanlar, ahlâk yasası yoluyla bu gerçek özgürlüğün numenal dünyasına dâhil olabileceklerdir. Ancak Kant, Descartes'tan farklı olarak, insan dışındaki türlerin mekanik birer makine olduğunu iddia etmez. Ona göre doğa yasasının nedenselliğine göre, *zaman içinde gerçekleşen olayların zorunluluğuna doğa mekanizmi* denebilecektir ancak bu nedenselliğe tabi varlıkların maddesel makineler olduğu iddia edilemeyecektir. Zira insan dışı doğa türleri hakkında karşılaştırmalı bir özgürlükten bahsetmek Kant açısından mümkün görünmektedir (Kant, 2014: 105-106).

Üstelik Kant açısından doğada, kendi başına bir şey olarak *amaçlılıktan* ya da *nedensellikten* bahsetmek imkânsızdır. Çünkü doğanın mekanik olduğunu gösteren nedensellik, doğanın kendisinde değil insanın anlama yetisinin kategorilerinde bulunmaktadır. Güzel'in temsili bağlamında *amaçsız amaçlılık* (Zweckmaessigkeit ohne Zweck) kavramını geliştiren Kant'a göre, doğaya içkin bir nedensellik ya da amaçlılık bulunmamakta ancak formal bir amaçlılıktan bahsedilebilmektedir. Filozof, transandantal idealizm olarak adlandırılan transandantal felsefesi gereği, doğaya bütün nedenselliği ve amaçlılığı insanın anlama yetisinin yüklediğini (entelektüel amaçlılık) savunur. Böylece Kant, bilhassa organik varlıkların, Descartes düşüncesinde olduğu gibi *makine varlıklar* olarak kabul edilemeyeceği düşüncesinin de estetik ve teleolojik temellerini ortaya koymuş olur (Kant, 2016: 57, 162-166; 170).

Yargı Gücünün Eleştirisi'nde ortaya konulan, (ahlâk öznesi olarak) insanın, doğanın nihai amacı olduğuna dair teleolojik tespit, (Kant, 2016b: 217) bütün diğer hayat alanlarının da insanın ihtimamına açılışının anahtarı görünümündedir. Doğanın amaçsallığına sadece insanların birbirlerine yönelik ahlâklı ya da adaletli davranışlarının dâhil edilip, hayvanları ve bitkileri de kapsayan bir hayata ihtimam anlayışının dâhil edilmemiş olması, eğer durum gerçekten de böyleyse, doğanın kendi geleceğini görmezden gelmesi anlamına gelecektir. Böyle bir görmezden geliş ise, doğanın kendi kendisinin varoluş ve varlığını devam ettirish hakkını yok edişinden başka bir sonucu doğurmayacaktır.

Ahlâk yasasının konusu olsunlar ya da olmasınlar, Kant için hayvanlar, kendileriyle dünyayı paylaştığımız canlılardır ve onlarla birlikte yaşamamıza hiçbir engel yoktur. Kant, *Über Pädagogik*

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1117130

BANÜSAD, 2022; 5(1), 71-80

adlı eserinde, insanların hayatı birbirlerine kolaylaştırmaları gerektiğini ortaya koymak için sinekleri de kapsayacak bir örnek verir. Bu bağlamda, insanla sineğin bir arada yaşamasının mümkün olduğunu *Tristram Schandy* adlı eserden verdiği bir örnekle ortaya koyar:

Tristram Schandy'de Toby, kendisini uzun zamandır rahatsız eden bir sineği pencereden atarken şöyle dedi: "Git, seni zavallı hayvan, dünya benim ve senin için yeterince büyük!" Ve herkes bunu kendi düsturu haline getirebilir. Birbirimize baş belası olmamıza gerek yok; dünya hepimize yetecek kadar büyük (Kant, 1803: 52).

Kant alıntıda geçen, "*Git, seni zavallı hayvan, dünya benim ve senin için yeterince büyük!*" ifadesini herkesin bir düstur haline getirmesi gerektiğini öğütlerken, sadece insan-insan ilişkilerini değil insan-hayvan ilişkilerini de düzenleyen ahlâkî bir düstur ortaya koymuş olmaktadır. Zira burada konu, iki insan arasında değil, bir hayvan ve bir insan arasında geçen özgürlük çatışmasıyla ilgilidir. Kant'ın pratik aklı, '*Persönlichkeit*'ı (Kişiliği) insana 'şey'liği de hayvana lâıyk görmekteyken, onun sinek gibi küçük bir canlıya, sanki bir "kişi" ile karşı karşıyaymış gibi ihtimam göstermekten bahsetmesi, bu durumda nasıl mümkün olmaktadır? Burada Kant'ın, estetikten ve teleolojik yargı yetisine dair temellendirmelerinden yardım alarak bir genişlemeye gittiği de savunulabilecektir. Nihayetinde sanatsal bir eserin muhayyel bir kahramanı olan *Toby amca*, insan olmayan ancak bir makineden de çok fazla bir şey olan sineği öldürmeden ve ona hiçbir zarar vermeden pencereden dışarı uğurlar.

Aslında Kant'ın buradaki *hayat sever* duruşunun temellerini, onun *Bir Bilicinin Düşleri* adlı eserinde de yakalamak mümkün gözükmektedir. Kant'a göre, *maddi olmayan/düşünülür dünya*, (mundus intelligibilis) tüm akıllı varlıkları kapsamak yanında, tüm hayvan türlerindeki hisseden öznelere ve doğada her nerede bulunursa bulunsun, hiçbir iradi hareket belirtisine sahip olmayan tüm hayat ilkelerini içerecektir. Buna göre bütün maddi olmayan varlıklar, ister tesirlerini cismani dünyada gösterebilirler ister göstermesinler; ister dünyada ister gök cisimlerinde bulunsunlar, kendi doğalarına uygun bir birliktelik içinde bulunacaklardır. Kant'a göre bu birliktelik, mekân ve zamanın sınırlarını aşan bir birlikteliktir. İnsan, maddi bir dünyada yaşamaktadır ancak, aynı zamanda ruhlar dünyasının bir parçası olarak maddi olmayan bütün varlıkların saf tesirlerini de algılayıp yaymaktadır. Dışsal bağlantı koptuğunda ise geriye kalacak olan, insanın bütün canlılar âlemiyle olan birlikteliği olacaktır. Kant'ın tam da bu noktada, hayvanlar için de *özne* tabirini kullandığı ve onları *hisseden öznelere* (die empfindende Subjekte) kategorisinde değerlendirdiği gerçeği de meselemiz açısından dikkat çekicidir (Kant, 2016a: 164-165).

Kant'ın hayvanlara yönelik bir ihtimam ahlâkını benimsediğini gösteren örnekler, daha önceki satırlarda zikredilenlerle sınırlı değildir. *Über Pädagogik*'in din eğitimiyle ilgili bölümünde Kant,

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1117130

BANÜSAD, 2022; 5(1), 71-80

çocuklardaki *Tanrı* ve *ödev* (Pflicht) fikrinin birbirine bağlanması sonucunda, bilhassa *küçük hayvanlara* yönelik şiddetin ortadan kalkacağını belirtir. Böylelikle çocukta, Tanrı'nın canlılara karşı merhametli ve koruyucu olduğuna dair bir idea oluşacak ve buradan yola çıkan çocuk, ödevin de bir gereği olarak hayvanlara *saygı* duymaya başlayacaktır. Ayrıca Kant, insanlara itici gelen kimi hayvanların aslında iyi ve faydalı canlılar olduklarını çocuklara öğretmemiz gerektiğini de ifadelerine ekler. Zira Kant, böyle bir eğitimin hayvanlara yönelik şiddeti engelleyeceğini düşünmektedir. Bu bağlamda filozof, yırtıcı hayvanlardan, böceklerden ve kuşlardan örnekler vererek hayvanlara ihtimam göstermeye dair görüşlerini temellendirir (Kant, 1803: 95).

2.2. Kant'ın Hayat Severliğinin Temelindeki Ahlâk Yasası

Kant, *Yargı Gücünün Eleştirisi*'nde, canlıların teleolojik sistemini ortaya koyarken; bitkiler, hayvanlar ve insanların doğanın amaçsalılığı bağlamındaki ilişkilerine değinir. Bu noktada, insanın bütün bu farklı türlerle ilişkisinin belirli amaçlarla sınırlandırılmış oluşuna dikkat çeker. Örneğin, otobur hayvanlar bitkileri tamamen yok etmek için orada değildir. Onların vazifesi, farklı bitki ve hayvan türlerinin, bazı bitki türlerince yok edilmesini önlemek adına ölçülü bir tüketim gerçekleştirmektir. Etoburlar için de aynı şey geçerlidir. Onlar da otoburların bütün bitkileri yok etmesini önlemek için bir denge unsurudur. İnsan ise bu doğa varlıklarını takip etmek ve onların sayılarını azaltmakla görevlidir. Kant böylece, şöyle bir gerçeği ortaya koymuş olur: İnsan ahlâk açısından doğanın son amacı olsa bile, doğanın korunması açısından bir araç da olmaktadır (Kant, 2015b: 1238).

Bu örnek ve bundan önceki örnekler dikkate alındığında anlaşılır ki, bizatihi Kant'ın kendisi, ahlâk yasasının, sadece insanlara değil hayvanlara da iyi davranmak, onlara işkence etmemek ve onlarla aynı dünyayı özgürce paylaşmak gibi ödevler yüklediğini düşünüyor gibidir. Öyleyse bu düşüncenin yasadaki temellerine ulaşıldığında, ahlâkın ya da adaletin, tüm canlıları kapsayacak şekilde genişletilmesinin de bir imkânı ortaya çıkmış olacaktır. Böylece, sadece insanı değil hayvanları ve bitkileri de içine alabilecek bir *ödev* ilkesine ulaşmak mümkün olabilecektir. Bu çalışmanın konuyla ilgili temel savunusu, sadece akıl sahibi varlıkları konu alan *türcü* (insancı) ahlâk yasası formülünden farklı olarak, *doğa yasası*³ ve *evrenselleştirme*⁴ formüllerinin, bizzat Kant'ın kendisi tarafından, diğer canlı türlerini de kapsayacak şekilde yorumlanmış olabileceği yönündedir.

³ **Die Naturgesetzformel (Doğa yasası formülü):** Öyle eyle ki, kendi iradenle ortaya koyduğun eylemin maksimi sanki evrensel bir doğa yasası olabilsin.

⁴ **Die Universalisierungsformel (Evrenselleştirme formülü):** Her defasında öyle eyle ki, senin istemenin maksimi aynı zamanda genel bir yasanın prensibi olabilsin.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1117130

BANÜSAD, 2022; 5(1), 71-80

Kant'ın *Tristram Shandy*'den verdiği örnekten yola çıkarak ahlâk yasasının *evrenselleştirme* formülüne dayalı yeni bir ahlâkî model oluşturmak mümkün gözükmemektedir. Buna göre, “*ahlâk öznesinin akıl sahibi olmayan bir sinek karşısındaki tutumu ne olacaktır?*” sorusunun cevabı ahlâk yasası çerçevesinde değerlendirildiğinde, *bir sineğe, onu sakatlayacak ya da onu öldürecek şekilde davranmamalısın* ilkesine rahatlıkla ulaşılabilecektir. Önermedeki *sinek* türü yerine başka bir canlı türü ya da dünyadaki biyolojik türlerden oldukça farklı bir uzaylı tür de yerleştirilebilecektir. Ahlâk yasasının genişletilmesiyle birlikte görülecektir ki, insan dışındaki doğa varlıklarından herhangi birisine şiddet uygulama hakkını kendimde bulmam, bu şiddetin genel bir yasa olarak bütün canlılara birden uygulanabileceğini kabul etmem anlamına gelecektir. Böyle bir kabul ise, dünyadaki yaşamı ortadan kaldırmanın, ahlâkî açıdan meşru olduğu anlamına gelecektir.

Sineklerden kedilere, karıncalardan köpeklere kadar bütün hayvanların sürekli şiddete maruz bırakılmalarının genel bir yasa olarak kabul edildiği böyle bir dünya, insanın varoluşunu da tehdit ederek, canlı soyunun tükendiği bir dünya olacaktır. Arılar gibi polen taşıyıcı böceklerin yok olması durumunda dünyadaki insan yaşamının da tehlikeye gireceği gerçeğini gösteren istatistikî veriler (Kremen vd, 2007: 305-306) göz önüne alındığında, bütün hayvan türlerinin yok olmasına neden olacak genel bir yasanın, gerçekte insan türünün yok olması anlamına geleceği de anlaşılabilecektir. Bu makalede paylaşılan örnekler, Kant'ın da bu gerçeğin farkında olduğunu göstermektedir. Zira böyle bir olumsuz senaryoda insan, bütün bir doğayı yok edebilmenin ahlâkî ruhsatını da eline almış olacaktır. O halde, ahlâk yasasının *öyle eyle ki, her defasında senin istemenin maksimi aynı zamanda genel bir yasamanın ilkesi olarak da geçerli olabilsin* (Kant, 2014: 35) şeklindeki düsturu, insan dışı türlere yönelik bir ihtimam ahlâkını geliştirmek için de yeterli görünmektedir. Bu düsturun ihlâli durumunda, doğanın en son amacı olan insanın yanında, ona alt güdümlü olan bütün doğa varlıklarının da tamamen yok edilmesinin yolu açılmış olacaktır. Kant'ın ahlâk yasasının, böyle bir yıkımı tasvip etmesine ise imkân bulunmamaktadır. Üstelik Kant, türcü bencilliğin de temelinde olan *ben sevgisini* değil ahlâk yasasını merkeze almak gerektiğini sürekli vurgulamaktadır. Zira Kant'a göre, *ben sevgisi* üzerine kurulan pratik düsturlar hiçbir zaman genel bir yasa veremeyeceklerdir (Kant, 2015a: 773-776).

3. SONUÇ

Abolisyonistlerin, insanı bir amaç olarak buyuran ahlâk yasasını, hayvanlar âlemini de kapsayacak denli genişletmeyi denedikleri anlaşılmaktadır. Ancak bize göre, insanları (akıllı varlıkları) *amaçlar* devletinin üyesi olarak kabul eden ahlâk yasasını, hayvanları ya da bitkileri amaç edinen bir yasaya genişletmenin gerçekte imkânı bulunmamaktadır. Kimi haklı sebeplerle böyle bir genişletme teşebbüsü ortaya konulsa bile bu girişim, Kant'ın mimari sistemine uymayan bir teşebbüs olacaktır.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1117130

BANÜSAD, 2022; 5(1), 71-80

Üstelik bu gerçekleştirilen faaliyetin adı, genişletmeden ziyade değiştirme faaliyeti olacaktır. Bu noktada, refahçı/neo-refahçı hayvan hakları yaklaşımlarının taleplerinin, Kant'ın ahlâk yasasıyla uzlaştırılmasının daha olası olduğunu belirtmek mümkün gözükmemektedir. Ancak burada şöyle bir sorun ortaya çıkmaktadır. Kant'ın ödev ahlâkı, refah ya da mutluluk gibi herhangi bir amaca yönelmeye geçit vermemektedir. Bu nedenle de Kant'ın hayvan haklarıyla ilgili değerlendirmelerinin, *teleolojik* (herhangi bir amaç için) değil *deontolojik* (sadece ödevi amaç edinen) bir yasaya dayandığı akıldan çıkarılmamalıdır. Elbette bu yönüyle Kant'ın değerlendirmeleri, *abolisyonist* olarak adlandırılmayacağı gibi refahçı ya da neo-refahçı değerlendirmeler sınıfına da dâhil edilemeyecektir.

Kant düşüncesine yönelik olarak, abolisyonist ya da refahçı gerekçelerle, genişletme adı altında gerçekleştirilecek bir başkalaştırma faaliyeti, Kant'ın pratik akıldan doğan ve de akıllı varlıkları amaç olarak gösteren ahlâk yasasından bir sapma anlamına gelecektir. Acıkmak, susamak, çiftleşmek gibi hayvanlarla ortak olan doğal dürtüleri merkeze alarak, insanlarla hayvanları eşitleyen bir ahlâkî sistemin, Kant'ın pratik akıldan kaynaklanan ve akıllı varlıkları merkeze alan deontolojik ahlâk anlayışıyla hiçbir alakası kalmayacaktır. Çünkü Kant'a göre, doğanın nedenselliğinin sonucu olan doğal dürtülerin amaç olarak alınması, doğanın mekanizminden özgürleşebilmenin, diğer bir ifadeyle; ahlâkî özne olmanın önünde aşılabilir bir engel teşkil edecektir. Bu durum ahlâk alanında otonominin (autonomy) düzeni yerine heteronominin (heteronomy) kaosunun hüküm sürmesi anlamına gelecektir. Bu nedenle Kant'ın ahlâk yasası, mutluluk ya da refah gibi ampirik amaçları dikkate almayan deontolojik yapısıyla, refahçı/neo-refahçı hayvan hakları yaklaşımlarının bağlamına dâhil edilemeyecektir. Ancak yine de refahçı anlayışın hayvan haklarına yönelik taleplerinin Kant'ın ahlâk yasasıyla uzlaştırılmasının, hayvanların araştırmalarına mutlak bir şekilde karşı çıkan abolisyonist yaklaşımın taleplerinin uzlaştırılmasına göre daha olası olduğunu belirtmek yerinde olacaktır.

İnsanı amaç olarak kabul eden yasanın⁵ (Kant, 2002: 46) genişletilmesi yoluyla ortaya çıkacak olan hayvan hakları yaklaşımının, *abolisyonist* bir yaklaşımı netice vermekten oldukça uzak olduğunu anlamak için ahlâk yasasının insanı amaç gösteren bu formülüne daha yakından bakmak yeterlidir. Kant'ın, insanı amaç olarak gösteren ahlâk yasası, esasında insanın *sadece* (bloss) *araç* olarak değil *aynı zamanda* (zugleich) *amaç* olarak kabul edilmesi gerektiğini buyurur. Ahlâk yasasından bahseden kimi makalelerde bu *sadece* ve *aynı zamanda* kısımlarının kullanılmamış oluşu, okurlarda yanlış anlamalara sebep olmaktadır. Doğru çevirilerle muhatap olan kimi insanların ise yasadaki *sadece* ve *aynı zamanda*

⁵ “İnsanlığı, kendinde ve başkalarında, hiçbir zaman, sadece bir araç olarak değil, her zaman, aynı zamanda bir amaç olarak görecektir.”/ “Handle so, daß du die Menschheit sowohl in deiner Person, als in der Person eines jeden andern jederzeit zugleich als Zweck, niemals bloß als Mittel brauchst.”

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1117130

BANÜSAD, 2022; 5(1), 71-80

ifadelerini lüzumsuz birer ayrıntı olarak değerlendirmeleri de yasanın bu ifadelerinin gereğince dikkate alınmasını önlemektedir. Yasanın ayrılmaz unsurları olan *sadece* ve *aynı zamanda* ifadeleri dikkate alınarak gerçekleştirilecek bir genişletmeden çıkacak sonuç, *abolisyonistlerin* iddia ettiği gibi, hayvanların hiçbir zaman araçsallaştırılmaması gerektiği değil, insanlar için aynı zamanda amaç olsalar bile kimi meşru durumlarda araç olarak kullanılabilecek olmalarıdır. Zira Kant insanların bile, memurluk, askerlik vb. özel durumlar bağlamında, amaç olmak yanında araç olarak da kullanılabilmelerinin yolunu açık tutmuştur. O halde bu formül bağlamındaki bir genişletmeden, abolisyonist bir tutuma değil ancak refahçı hayvan hakları yaklaşımların taleplerine yakın bir ihtimama onay çıkabileceği söylenebilecektir.

Kant'ın, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı eserinde temel ahlâk yasasının istisnası olarak gösterdiği, *insanın yaşaması için gerekirse uzuvlarının kesilebileceği, başka insanların yaşamını kurtarmak için kimi durumlarda bazı insanların yaşamlarının tehlikeye atılabileceği* (Kant, 2002: 47) şeklindeki kimi örnekler de dikkate alındığında, hayvan kaynaklı gıdalardan mutlak bir biçimde uzak kalma şeklinde ortaya çıkacak bir *abolisyonist* tutumun Kant'ın ahlâk sistemine uygun olmadığı anlaşılabilecektir. Buna göre, hayvanlara ya da bitkilere yönelik her türlü şiddetten ve kötü muameleden uzak durulması gerektiği şeklinde bir ihtimam düsturunun yanında, hayvanların/bitkilerin ancak insan yaşamının devamı için tüketilip araçsallaştırılabileceği şeklinde bir düstur da Kant düşüncesinden hareketle savunulabilmektedir. Böyle bir düstur, Kant'ın sistemi tahrip edilmeden de ahlâkî bir ödev olarak belirlenebilecek ve benimsenebilecektir. Sonuç itibariyle belirtmek gerekir ki, doğanın yaşaması insanın da yaşaması anlamına geleceğinden, hayvan ve bitkilere yönelik ortaya konulacak iyi muameleler yoluyla, ahlâk yasasının birinci düsturu yanında insanı amaç olarak buyuran düsturuna da uygun davranılmış olacağı anlaşılmaktadır. Ancak Kant'a göre canlılara yönelik gerçekleştirilecek bu iyi muameleler, herhangi bir öznel amaç için değil, sadece ahlâk yasasına uymak amacıyla yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Birch, Jonathan (2020), "The place of animals in Kantian ethics", *Biology & Philosophy*, (35) 8.
- Descartes, Rene (2021), "Yöntem Üzerine Konuşma", (çev.) Murat Erşen, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kant, Immanuel (2002), "Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi", (çev.) İonna Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kant, Immanuel (2016a), "Bir Bilicinin Düşleri", (çev.) Ahmet Aydoğan; Ali Nalbant, İstanbul: Say Yayınları.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1117130

BANÜSAD, 2022; 5(1), 71-80

Kant, Immanuel (2015a), “Die Drei Kritiken: Kritik der praktischen Vernunft”, Köln: Anaconda Verlag, 2015.

Kant, Immanuel (2015b), “Die Drei Kritiken: Kritik der Urteilskraft”, Köln: Anaconda Verlag.

Kant, Immanuel (2014), “Pratik Aklın Eleştirisi”, (çev.) İonna Kuçuradi vd, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kant, Immanuel (1803), “Über Paedagogik”, Königsberg: Herausgegeben von Dr. Friedrich Theodor Rink.

Kant, Immanuel (2016b), “Yargı Yetisinin Eleştirisi”, (çev.) Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi.

Kremen, Claire vd. (2007), “Pollination and other ecosystem services produced by mobile organisms: a conceptual framework for the effects of landuse change.”, Ecology Letters, 10.

Regan, T. (1992), “A Movement’s Means Create Its Ends”, The Animals’ Agenda, 12, (1).